

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Павлік М.В.

магістр,

Науковий керівник: Шелюх О.М.

кандидат філологічних наук,

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

НАТЕ СПЕЕЧ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПОЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Поширення мови ворожнечі в інформаційному просторі України стає чинником дестабілізації політичної ситуації та використовується Росією для руйнування внутрішньої громадянської єдності та підризу міжнародних позицій держави. Підступність Росії полягає не лише в тому, що вона ганебно підмінює історичні факти, краде й привласнює собі історію сусідніх держав, паразитує на культурі інших народів, намагаючись витворити власну псевдокультуру. У своїй майстерності ідеологічних махінацій російська пропаганда сягнула найвищих щаблів – «гучномовці» Кремля навчилися сіяти невпевненість, недовіру до демократичних інститутів, застосовуючи при цьому мову ворожнечі, так званий hate speech, у ЗМІ та веб-просторі, а також у заявах, висловах, інтерв'ю, закликах публічних осіб.

Проблема мови ворожнечі на сьогодні доволі актуальна й у цій сфері маємо активні дослідження в рамках Кампанії Ради Європи «Рух проти мови ненависті». Крім цього варто брати до уваги дослідження із зазначеної проблематики, зокрема А. Вебер [1], Л. Масенко (мова ворожнечі як важіль влади) [4], проблема дискурсу – Л. Кудрявцева [3].

У пропагандистських сюжетах активно використовується мова ворожнечі. До прикладу, мешканці Слов'янська, першої точки окупації Донбасу, зазначали, що новини у 2014 році рясніли словами

та фразами на кшталт: «укры», «укропы», «фашизм не пройде», «нацисти тут», «бандеровці» [5].

Видання COLTA.RU в серпні 2015 року опублікувало свідчення колишніх працівників російських федеральних каналів про те, як із 2014 року створюються пропагандистські сюжети про Україну. Колишній працівник Всеросійської державної телевізійної та радіомовної компанії зазначив, що з лютого 2014 року весь процес виробництва теленовин контролювався в ручному режимі. З Адміністрації президента Росії надійшло розпорядження про припинення боротьби між каналами за «ексклюзивність» матеріалу. Між каналами не існувало конкуренції, усі обмінювалися контентом: картинками, стікерами, контактами. Телевізійні холдинги, акціонери, медіаструктури – усе стало єдиним цілим, «з'явився спільний пропагандистський організм» [2].

Маніпулювали й лексикою, яка використовувалася в сюжетах: «Коли були перші мінські зустрічі та йшлося, що буде якийсь мир, була заборона на використання слів «фашисти», «бандерівці», «хунта». Потім ситуація відкотилася назад, і все відновилося. Працівник російського телебачення згадує, що на нарадах від журналістів вимагали «створювати більше пекла» в новинах про Україну [2].

Для нагнітання ситуації використовували навіть сюжети з прогнозами погоди. Ручний режим поширювався зокрема й на погоду, були щодо неї прямі вказівки. Ось треба терміново запросити Вільфанда, щоб він сказав, що буде страшна зима, і ми всі замерземо. Кажеш: «А якщо не буде холодної зими?» Ми розуміємо, що зима-то тепла. Але є загальна тенденція нагнітати, що вони від нас залежать – зараз ми вам газ не пустимо, і ви всі замерзнете. Вони про це і тринділи весь час: «На нас чекає холодна зима», – зазначив директор Гідрометцентру Росії [2].

У російських інтернет-медіа також використовували мову ворожнечі й постійно нагнітали ситуацію. Останнє відбувалося за допомогою лексики, яка передає відчуття страху та болю. Російські інтернет-ЗМІ використовували такі емоційно забарвлені слова, як: «ад», «кризис», «напряженность», «трупы», «грозит», «гремят»,

«крови», «кровоавую», «разгром», «боль», «зараза», «беспросветная», «чудовищная», «хладнокровно», «голод» і «геноцид».

Дослідники громадської організації Internews Ukraine у звіті «Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою» зазначають, що термін «геноцид» у російській пропаганді втратив свій зміст – постійно лунають звинувачення чи то в геноциді російськомовних, чи то в мовному геноциді, чи в якомусь іншому. Водночас він не втрачає своєї дієвості через чіткі негативні реакції [9].

Аналітик фонду «Демократичні ініціативи» Петро Бурковський зазначає, що постійне повторення російською пропагандистською машиною терміна «геноцид» у медіа, з одного боку, виправдовує підтримку Росією та співчуття громадян стосовно учасників НЗФ, а з іншого – слугує потенційним виправданням відкритого збройного втручання РФ у події на Донбасі для західної аудиторії [8].

Для позначення проросійської сторони в публікаціях про Слов'янськ використовувалися терміни «ополченцы», «повстанцы», «протестующие».

За допомогою такої лексики російська пропаганда намагалася легітимізувати й виправдати незаконні дії учасників НЗФ проти суверенітету та територіальної цілісності України. Експерт Петро Бурковський підкреслює значення героїзації НЗФ: «Термін «ополченцы» асоціюється з боротьбою «радянського народу» проти німецької агресії під час Другої світової війни. Вчинки «ополченців» позиціюються як подвиги, які повторюють подвиги радянських солдатів і партизанів. Реконструкція цього терміна відбулася для того, щоб легітимізувати бойові дії «республік» проти «фашистів» і таким чином виправдати заколот проти української держави [9]».

Цікавим у контексті російсько-української війни є також уживання деяких словоформ, зокрема загальновідомого слова «Укроп». Вживання цього слова – це прийом розлюднення. Розлюднення ворога є одним із найважливіших завдань пропаганди, адже перш ніж почнуться вбивства, потрібно переконати, що ворог – поганий; він не має гідності та права на життя.

Відомим прикладом використання такого прийому в пропаганді є геноцид у Руанді в 1994 році, який вчинили представники народності хуту, етнічної більшості країни, проти етнічної меншини країни –

народності тутсі. Число вбитих за 100 днів становило щонайменше 500 тисяч осіб. Зважаючи на невисокий рівень писемності, найбільший вплив на населення мало радіо. Журналісти руандійського «Вільного радіо і телебачення тисячі пагорбів» замість слова «тутсі» систематично вживали слово «таргани», а замість слова «вбивати» – дієслово «обробляти», щоб створити асоціативний зв'язок між обробкою тарганів і вбивством тутсі. Під час міжнародного трибуналу в Гаазі ведучі радіо зазначали, що не закликали до вбивства, а лише констатували факт ворожнечі між двома етнічними групами. Водночас дослідник Девід Янагізава-Дротт довів прямий вплив пропаганди в радіофірах на рівень насильства в селах Руанди. Країна має горбистий ландшафт, і за пагорбами траплялися місця, де радіосигнал був поганим або геть відсутнім. Янагізава-Дротт розраховував рівень сигналу в кожній населеній точці й порівнював із тим, скільки людей в якому поселенні засудили за участь у геноциді. У зоні прийому пропагандистського радіо таких виявилось на понад 60 % більше, ніж там, куди сигнал не надходив або надходив погано [10].

Головний виклик сьогодні полягає в тому, як здійснити систематичні кроки для відповіді на російську інформаційну війну. Не викликає сумніву, що стратегія Росії є гібридною та гнучкою, має безліч облич та вимірів. Крім того, вона має унікальну здатність підлаштовуватись під форми демократичних наративів та інструментів, і навіть під національні наративи. Вона використовує демократію проти неї самої. І саме це робить її такою унікальною, а боротьбу проти неї – такою складною. Але в часи, коли інформацію дедалі більше використовують як інструмент у війні, важливо вміти розрізняти і не піддаватись на маніпуляції, завдання яких керувати масами.

Список використаних джерел:

1. Вебер Анн. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті» / А. Вебер / Східно-Європейського Інституту Розвитку; за заг. ред. Павліченка О. М.] – К.: Тютюкін, 2010. – 96 с.
2. Как делают ТВ-пропаганду: четыре свидетельства, Colta.ru, 06.08.2015, <http://bit.ly/2xJbFuq>

3. Кудрявцева Л., Дядечко Л., Дорофєєва О. М., та ін. Сучасні аспекти дослідження масмедійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / Л. О. Кудрявцева, Л. П. Дядечко.

4. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніал. вимір / Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.»; Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. – 163 с. – С. 31–82.

5. Місто, з якого почалася війна / Є. Бардяк, М. Білякова, Н. Гриценко, Н. Каплун, К. Котлярова, Г. Куровська, А. Москаленко, Н. Нестеренко, С. Проценко; за заг. ред. А. Удовенка. – Київ, 2020. – 252 с.

6. О. М. Дорофєєва, І. О. Філатенко, Г. А. Черненко. Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 59–66.

7. Офіційний сайт кампанії Ради Європи «No Hate Speech Movement». – Режим доступу: <http://www.no-hatespeechmovement.org/>

8. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років. Детектор медіа, 04.07.2017, <http://bit.ly/2Sa9sl3>

9. Слова та війни: Україна в боротьбі з російською пропагандою, Internews, 2017, <http://bit.ly/2XIfxGo>

10. Тысяча мертвых на тысячу слов. Как работала пропаганда в Руанде, Сноб, 03.10.14, <http://bit.ly/2xK1DZW>; Уроки «Радіо Руанди» для України і російських ЗМІ, Українська правда, 15.07.2014, <http://bit.ly/2LONx98>